

Find et godt udsigtspunkt i Dollerup Bakker. Gerne et, så der er udsigt mod sydvest i retning af Skelhøje.

Mens man går og leder efter et passende sted, kan man i tankerne prøve at skrue tiden 18.000 år tilbage. På dette tidspunkt var det meste af den nordlige halvkugle endnu præget af istiden, hvor enorme gletschere bredte sig fra nord mod syd, for i perioder at begrave det meste af Nord-europa i op til flere kilometer tyk is. Men for 18.000 år siden var det kun en del af Danmark, der var dækket af is.

Udsigt fra Dollerup Bakker.

Midt imellem Hald Sø og Skelhøje ligger en af landets mest markante landskabsgrænser. Grænsen deler landet i frodig landbrugsjord mod øst og fattig hedejord mod vest og kan følges langt mod syd til Padborg i Sønderjylland. Blot få kilometer nord for Skelhøje slår den et skarpt knæk mod vest. Herfra kan den følges til Vestkysten ved Bovbjerg. Landskabsgrænsen kaldes Hovedstilstandslinien, og betegner den linie, hvorved isen i sidste istid stod igennem flere tusinde år. Linien angiver samtidig isens omtrentlig største udbredelse i Danmark i sidste istid, der kaldes Weichsel istiden.

I store træk adskiller Hovedstilstandslinien to meget forskellige landskabstyper. Kigger man fra udsigtspunktet mod sydvest i retning af Dollerup og Skelhøje, vil man se en udstrakt og jævn slette, der i dag fremstår som et hedeområde. Det er Alheden. Kigger man i retning af Hald Sø ser man et bakke-, sø- og dallandskab, hvis frodigt grønne bøge- og egeskove danner en tydelig kontrast til slettens lynghede.

Udsigt fra Dollerup Bakker mod nordvest over heden.

Hovedstilstandslinien er mange steder udformet som en såkaldt randmoræne, hvor isen "aktivt", og nærmest som en bulldozer, formodes at have skubbet jorden sammen foran sig. Ved isens rand er der således opstået et langstrakt bakkelandskab i form af en randmoræne. Det mest iøjnefaldende træk ved Hovedstilstandslinien omkring Hald Sø er imidlertid, at landskabet er jævnt "småbakket" med talrige søer og lavninger. Netop i dette område synes isen at have været "passiv", hvorved den ikke har formået at skubbe jorden sammen foran sig, så der er dannet en egentlig randmoræne. Hovedstilstandslinien mellem Skelhøje og Hald Sø er nærmere dannet ved at materiale er gledet eller faldet ned fra isens overflade og

ophobet langs foden af isfronten, eller ved frismeltningen af materiale fra isens indre mens den langsomt smeltede. Herved dannes "dødismoræner", der er karakteristiske for et dødislandskab, som er den korrekte betegnelse for området omkring Hald Sø.

Fra dødisen strømmede smeltevandet ud mod syd og vest og aflejrede sand og grus foran sig. Herved blev der opbygget en jævn, svagt skrånende smeltevandsslette, der i dag ses ved Alhede og Karup. Nogle steder er det tydeligt at se, at smeltevandet har været koncentreret i store strømme. Vandet er strømmet ud fra isens rand igennem nogle store gletscherporte, der har drænet vand fra isens opland. Skelhøje er et eksempel på en gletscherport. Her har vandet fossed ud over Alheden og skabt en jævnt skrånende aflejringskegle, der i vifteform breder sig ud mod vest.

Umiddelbart nord for Skelhøje ser man imidlertid to meget markante dale, Hjortedal og Fløjgård Dal. De gennemfører smeltevandssletten i vestlig retning. De er såkaldte tørdale, det vil sige, dale uden vandløb. Dalene er skabt af smeltevandsstrømme, men på et senere tidspunkt og hører således tidsmæssigt, ikke sammen med afsmeltningen af gletscheris fra Hovedstilstandslinien.

Hald Sø ligger i den vestlige ende af et markant dalsystem, der kan følges mod nord til Viborg og videre til Tjele Langsø. Dalsystemet strækker sig i nordøst-sydvestlig retning, men skæres stedvis af andre markante dale, der ligger vinkelret på dette.

Hele det vifteformede dalsystem har Hald Sø som fællespunkt. Dalene har været brugt af de enorme smeltevandsstrømme, der blev skabt af den smeltende is, hvorved de fik deres endelige udformning. Oprindeligt er de dog anlagt lang tid før istiden som floddale, der er opstået som et led i det enorme deltamiljø, der kende-

HALD SØ OG SKELHØJE

tegnede landet i den sene del af Tertiærtiden (der i dag opdeles i Palæogen og Neogen). I løbet af istiden har gletschere, der skred ind over området fra Skandinavien, fulgt dalene, hvorved de også bærer præg af gletscherisens erosion.

Foto: Jens Frydendal.

Udsigt over Hald Sø.

Foto: Ole Malling.

Knortet bøgeskov, Hald.

I slutningen af sidste istid har dalene imidlertid været fyldt op af dødis. Det betød, at smelt vandet strømmede oven på isen, hvorved vandet sled og eroderede i dalens sider. Resultatet ses i dag langs siderne af Hald Sø, hvor der midt på skrænterne findes nogle terrasselignende flader. Det ser næsten ud, som om der er anlagt en ekstra dal i dalen. Dødisen har ganske enkelt forhindret smelt vandet i at erodere i dalbunden. Først da dødisen selv omsider smeltede væk, har det strømmende vand kunnet erodere i bunden af Hald Sø.

Fra Dollerup Bakker er det oplagt at fortsætte turen ind i Inderø Skov. Den flotte "søsti" langs søens bred har mange gode udsigtspunkter, men mulighederne for vandruter er mange. Skoven rummer rester af en gammel knortet bøgeskov, der i sig selv er en oplevelse værd.

Afslutningsvis skal det nævnes, at området også kulturhistorisk er meget rigt. Hald Hovedgård ligger meget smukt i den nordlige ende af Hald Sø. Den har ført en omtumlet tilværelse og kaldes "det femte Hald", fordi den nuværende bygning er den senest opførte af de fem steder, hvor man mener, Hald Hovedgård har ligget. Det nuværende Hald er opført i slutningen af 1700-tallet af den "gale" landsdommer Frederich Schinkel, der var berømt, fordi han tugtede bønderne på egnen.

Hald Sø og Skelhøje En 18.000 år gammel israndslinie

For 18.000 år siden stod gletsjerisen stille mellem Hald Sø og Skelhøje i nogle tusinde år. Hald Sø området var dækket af is, mens Skelhøje lige akkurat lå uden for isens rand. Denne fordeling har inden for en afstand af nogle få kilometer skabt et kontrastrigt landskab, hvor Hald Sø området er kendetegnet ved talrige bakker og dybe dale, mens området vest for Skelhøje er kendetegnet ved de åbne flade vidder. Området er ideelt til en oplevelse og forståelse af, hvordan is og vand formede landskabet i sidste istid.

Hvor:

Hald Sø og Skelhøje ligger 10 kilometer sydvest for Viborg.

Koordinater:

56.373952

9.324941

Find flere steder på:
www.geus.dk/naturperler

GEUS

www.geus.dk

Tekst:

Geolog, naturvejleder Tove Stockmarr